

• Vince Péter •

PIACI VERSENY ÉS PIACSZERKEZET A VILLAMOSENERGIA-SZEKTORBAN

A teljes piacnyitásra a villamosenergia-szolgáltatás egyes részterületein igen eltérő versenyfeltételekkel került sor 2008-ban, aminek következtében a koncentrátság mértéke a termelésben fennmaradt a piacnyitás után is, de az értékesítésben mérséklődött. A nagykereskedelmi értékesítésben a koncentrációt – a legnagyobb súlyú szereplő (MVM Trade Zrt.) piaci részesedését – azonban nem a kialakuló verseny, hanem hatósági döntések csökkentették, ugyanis a hazai szabályozó hatóság jelentős piaci erejű szereplőnek minősítette az MVM Trade-et, az Európai Bizottság pedig előírta az erőfölényét megalapozó hosszú távú áramvásárlási szerződéseinek felbontását. Az eleve kevésbé koncentrált, többszereplős kiskereskedelmi piacon jelentős változást a közüzemi ellátás megszűnése miatt a szabadpiaci értékesítés súlyának növekedése idézte elő. Az egyetemes szolgáltatásban és a szabadpiacon értékesítő vállalkozások piaci részesedése azonban nem rendeződött át számottevő mértékben, és verseny elsősorban a nagyobb felhasználókért indult meg.

A PIACNYITÁS SZAKASZAI 2003 ÉS 2009 KÖZÖTT

Magyarországon a villamosenergia- és a földgázszektort érintő piacnyitás 2009-re vált teljessé. A szabályozást és az intézményeket a törvényalkotás ekkorra tette – több lépésben – alkalmassá az EU piacnyitást kezdeményező irányelveinek átvételére (*Európai Parlament* [2003]). A termelők, a kereskedők és a felhasználók kapcsolatait a hazai törvények két szakaszban (2003–2004-ben, illetve 2008–2009-ben) alakították át. Először az EU 1998. évi, majd 2003. évi irányelveinek átvételére került sor. Az első szakaszban először 2003-ban a villamosenergia-piac, majd ezt követően 2004-ben a földgázpiac új működési modelljét hozták létre.¹ A két piacon bevezetett modellek közös alapvonása az volt, hogy a törvény egy kettős, úgynevezett hibrid modellt hozott létre, amely felváltotta a korábbi egyvásárlós modellt. Az új szabályozás szerint egymás mellett működött a közüzemi és a szabadpiaci szolgáltatás. Ezáltal megszűnt az a korábbi gyakorlat, hogy a villamosenergia-, illetve a földgázbeszerzés

¹ Lásd a villamos energiáról szóló 2001. évi CX. törvényt, valamint a földgázellátásról szóló 2003. évi XLII. törvényt.

– akár hazai, akár importforrásból – egyetlen nagykereskedő vállalat kizárólagos jogosítványa. A törvény meghatározta a fogyasztók két csoportját, az úgynevezett *feljogosított és a közüzemi fogyasztókat*.²

A feljogosított fogyasztók csoportját elvileg a nem háztartási felhasználók alkották, míg a háztartások a közüzemi fogyasztók közé tartoztak. Ez utóbbiak hatóságilag megállapított áron vásárolhattak energiát. A feljogosított fogyasztók számára megnyílt a választás lehetősége: vásárolhattak a közüzemi ellátás keretében vagy e rendszeren kívül, a szabadpiacon kereskedőtől, vagyis megválaszthatták, hogy milyen típusú szolgáltatóval kötnek szerződést.

A szabadpiaci beszerzés feltételét az új szabályozás azzal biztosította, hogy úgynevezett *harmadik fél* számára is lehetővé tette a villamosenergia- és földgázszállítás – természetes monopóliumot alkotó – vezetékrendszeréhez való hozzáférést. Ez azt jelentette, hogy a vezetékrendszer tulajdonosának – hatóság által szabályozott díjak és együttműködési feltételek mellett – lehetővé kellett tennie, hogy hálózata ne csak az általa megvásárolt és saját felhasználóinak továbbított energiát szállítsa, hanem használatához a feljogosított fogyasztók és a kereskedők is hozzá tudjanak férni.

A piac új szereplői a – hálózattal nem rendelkező – kereskedők lettek, s többé már nem egyetlen vállalat kizárólagos jogosítványa a villamosenergia- és földgáz-kereskedelem. A kereskedők – akik a hálózatokhoz való hozzáférés hatóságilag szabályozott előírásain és díjain túl a kereskedelmi feltételekről, valamint az árakról szabadon, magánjogi szerződésekben állapodhatnak meg a beszállítókkal és a vevőkkel – importból, hazai termelésből, valamint más kereskedőktől szerzik be a továbbértékesített energiát.

A teljes piacnyitás a villamosenergia-iparban 2008-ban, a földgázszektorban pedig 2009-ben zajlott le.³ Ez a közüzemi és szabadpiaci ellátás kettős modelljének megszüntetését jelentette. A törvények olyan piaci modellt határoztak meg, amelyben megszűnik a felhasználók két csoportjának a megkülönböztetése, ezzel a közüzemi és a versenypiaci ellátás rendszere. Ezt a két ellátási rendszert egységes piac váltja fel, amelyen minden fogyasztó (a legkisebbtől a legnagyobbig) a szabadpiacon szerzi be az energiát. A törvények a piaci verseny két korlátját határozták meg: az egyik a legkisebb, ezért *leggyengébb fogyasztók védelme*, a másik az *erőfölénnyel való visszaélés tilalma*. A szabályozás fontos eleme volt, hogy a közüzemi ellátás meg-

² „*Feljogosított fogyasztó*: az a fogyasztó, aki földgázigényét a saját választása szerint a közüzemi szolgáltatás keretei között vagy a közüzemi szerződés felmondásával szabadon, kereskedelmi szerződés keretében elégti ki.” (2003. évi XLII. törvény, 3. paragrafus 7. bekezdés.) „*Közüzemi fogyasztó*: az a fogyasztó, aki közüzemi szolgáltatótól közüzemi szerződés alapján vételez földgázt.” (2003. évi XLII. törvény, 3. paragrafus 32. bekezdés.)

³ A 2007-ben elfogadott (2007. évi LXXXVI. számú) villamosenergia-törvény az EU hatályos (2003/54/EK és 1228/54/EK számú) irányelveihez igazította a hazai szabályozást. 2008 júniusában a Magyar Országgyűlés elfogadta a földgázellátásról szóló új törvényt (2008. évi XL. törvény a földgázellátásról). Ezzel a földgázszektor hazai szabályozása is EU-konformmá vált, mivel átvette az Európai Unió rendelkezéseit (a 2004/67/EK irányelvet, valamint az 1775/2005/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletet).

szüntetésével azok a háztartások, amelyek nem éltek a szolgáltatóválasztás jogával, az egyetemes szolgáltatótól vehetnek villamos energiát, illetve földgázt. Az egyetemes szolgáltatók az induláskor (és átmenetileg) a területi áram- és földgázszolgáltatók lettek, amelyeknek el kell látniuk a szabadpiaci kínálatot nem választó fogyasztókat.⁴

Az energiapiacra a liberalizáció hatására kialakuló verseny intenzitását sokféle tényező együttesen alakítja. Ezek között meghatározó jelentőségű, hogy a versenytársak számának és piaci részesedésének súlya mekkora lett, vagyis az, hogy miként alakulnak a korábbi, monopolszerkezetű szolgáltatást felváltó verseny szerkezeti feltételei.

A következőkben a szektor szerkezeti felépítése szerint mutatjuk be a villamosenergia-szolgáltatás változatos funkciójú szereplőinek piacnyitás utáni helyzetét, a kialakuló versenyhelyzet sajátosságait.

A villamosenergia-piaci verseny alakulása

Az 1. táblázatban az adatok a villamosenergia-piac teljes megnyitása előtti állapotot és a közvetlenül utána kialakult helyzetet mutatják. A piacnyitás hatása az értékesítés koncentrációjának jelentős csökkenésében mutatkozott meg, míg a termelésben ugyanerre nem került sor. (Erre azonban nem is lehetett rövid távon számítani, hiszen a termelőkapacitások létesítésének töke- és időigénye jóval nagyobb, illetve hosszabb, mint amennyi a kereskedelmi vállalkozások létrehozásához szükséges.) Így a termelés (1800 feletti HHI-értéket⁵ mutató) *erős koncentrációja* fennmaradt: sem a piacon lévő összes vállalkozás száma, sem részesedése nem változott meg egy év alatt. Emellett szintén alig változott a három legnagyobb súlyú vállalat (a Paksi Atomerőmű Zrt., a Mátrai Erőmű Zrt. és a Dunamenti Erőmű Zrt.) részesedése a termelésből. E vállalatok az összes termelőkapacitáson belüli súlyukhoz képest (ami 50 százaléknál valamivel több volt) a termelésből továbbra is ezt meghaladó (60 százaléknál nagyobb) mértékben részesedtek.

A villamosenergia-kereskedelem koncentrációja már a 2003. évi részleges piacnyitást követően is *mérsékelt* volt (HHI: 1800 alatt), majd a teljes liberalizációt követően *dekoncentrálttá* vált (HHI: 867). (A kereskedelem koncentrációjával a továbbiakban részletesebben is foglalkozunk.)

A villamosenergia-értékesítési piacon kibontakozó verseny erősödése azonban kizárólag e koncentráció csökkenését mérő mutatóval nem támasztható alá – az csak az egyes részpiacokon kialakult versenyhelyzet alakulása alapján jellemezhe-

⁴ A két szektorban megvalósított piacnyitás folyamatát részletesen elemzi Vince [2008], [2009].

⁵ A koncentráció mérésére egy adott piacon versenyző vállalkozások száma és részesedése alapján számított Herfindahl–Hirschman-indexet (HHI) használják. A HHI 0 és 10 000 közötti értékeket vehet fel, és magasabb értéke erősebb koncentrációt jelez. A 10 000 monopóliumot jelent, 1800 felett egy piac erősen koncentrálnak, 1000–1800 között mérsékelt koncentrálnak, 1000 alatt dekoncentrálnak minősül.

1. TÁBLÁZAT • A villamosenergia-termelés és -értékesítés koncentrátságának mutatói

	2000	2005	2006	2007	2008
<i>Villamosenergia-értékesítés</i>					
Vállalkozások száma (darab)	6	17	19	19	26
5 százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások száma (darab)	6	8	8	7	8
5 százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások százalékaránya	100	87	85	83	74
A 3 legnagyobb részarányú vállalkozás együttes százalékaránya	65	42	48	51	n. a.
Herfindahl–Hirschman-index	1889	1142	1136	1302	867
<i>Villamosenergia-termelés</i>					
Engedélyes vállalkozások száma (darab)	12	12	12	12	12
5 százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások száma (darab)	5	3	4	5	6
5 százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások százalékaránya	86	65	68	74	77
A 3 legnagyobb részarányú vállalkozás együttes százalékaránya	72	65	63	63	61
A legnagyobb részarányú vállalkozás százalékaránya	40	39	37	37	37
Herfindahl–Hirschman-index	2257	2057	2027	1986	2023
<i>Villamosenergia-termelés beépített kapacitása</i>					
Engedélyes vállalkozások száma (darab)	12	12	12	12	12
5 százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások száma (darab)	4	4	4	4	4
5 százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások százalékaránya	69	61	58	64	62
A 3 legnagyobb részarányú vállalkozás együttes százalékaránya	58	51	49	57	52
A legnagyobb részarányú vállalkozás százalékaránya	26	20	21	25	22
Herfindahl–Hirschman-index	1632	1460	1492	1577	1466

Forrás: MEH [2009a] 4.15. táblázat, 56. o.

tő. Az 1. táblázatban közölt koncentrációs mutató ugyanis e piacokat összevontan mérte. A kettős modell időszakában közüzemi és szabadpiaci, majd a piacnyitás után egytetemes szolgáltatásra és szabadpiacra, valamint kis- és nagykereskedelemre tagolódo értékesítési formák működtek egymással párhuzamosan. A verseny alakulásáról ezért az egyes részpiacokat jellemző helyzet alapján lehet pontosabb képet alkotni.

A VERSENYHELYZET A NAGYKERESKEDELMI PIACON • A villamosenergia-értékesítés részpiacain a piacnyitás után kialakult verseny vizsgálatát a *nagykereskedelmi piacon* – a nem végfelhasználási célból vásárlók piacán – érvényesülő erőviszonyokkal kezdjük. Ennek legfontosabb jellemzője az, hogy a Magyar Villamos Művek Zrt. (MVM Zrt.) nagykereskedő vállalatának, az MVM Trade Zrt.-nek⁶ a piaci része-

⁶ Az MVM Trade Zrt. a Magyar Villamos Művek Zrt. társaságcsoporthoz tartozik – többek között – a rendszerirányító Mavir Zrt., a Paksi Atomerőmű Zrt. és további erőművek, a nagykereskedő MVM Trade Zrt. és a kiskereskedő MVM Partner Zrt.

sedése a piacnyitás előtt, 2007-ben 76,4 százalékos volt. A cégcsoportnak összesen – a szintén MVM-hez tartozó Vértesi Erőmű értékesítésével együtt – 80 százalékos volt a súlya (MEH [2008a] 37. o.). A villamos energia hazai nagykereskedelmi piacából hat további cég – a kapacitásait közvetlenül értékesítő három erőmű, valamint három importot is bonyolító kereskedő – részesedett. Ezek nagykereskedelmi piaci részesedése együttesen egytöd volt. A piacnyitás után bekövetkezett minden változást ehhez a kiinduló, erősen koncentrált nagykereskedelmi piaci szerkezethez kell viszonyítani.

Az MVM Trade Zrt. piaci túlsúlya 2008-ban sem csökkent, mivel ő értékesítette a cégcsoport tulajdonában lévő erőművekből (közülük elsősorban a Paksi Atomerőműből) származó villamos energiát, valamint az egyvásárlós modellből örökölt hosszú távú megállapodások (htm) keretében hazai erőműveknél lekötött és átvett, továbbá az importált áramot. (A társaság villamosenergia-importban elfoglalt helyét az biztosította, hogy 2008-ban a határkeresztesző kapacitások felével rendelkezett, amelyeken a hosszú távú importszerződések keretében vásárolt energia szállítása bonyolódott le.) Mindezek következtében a korábbi *inkumbens* közüzemi nagykereskedőből 2008-ban „egyszerű” nagykereskedővé vált MVM Trade Zrt. a hazai erőművekben termelt energia 73 százalékát vette át, és nagykereskedelmi piaci részesedése az importbeszerzésekkel együtt elérte a 80 százalékot, ezzel megőrizte korábbi túlsúlyát (MEH [2009a] 17. o.). Más oldalról mutatja a társaság piaci súlyát az, hogy a kereskedők elsődleges beszerzéseinek (amelyek nem az egymás közti adásvételből, hanem az erőművektől, a nagykereskedőtől, valamint importból származnak) legfontosabb forrása (42 százalékos részarányban) az MVM nagykereskedelmi társasága volt (MEH [2009b] 73. o.).

A meghatározó nagykereskedelmi piaci pozíciót jelzi az is, hogy az MVM Trade Zrt. a kiskereskedelmi ellátó egyetemes szolgáltatók villamosenergia-igényeinek 82 százalékát biztosította (MVM [2009] 29. o.). Ez jelentős piaci súly ezen a részpiacra. Igaz ugyanakkor, hogy 2008-ban az egyetemes szolgáltatásban értékesített villamos energiának az összes fogyasztásból való részesedése (36 százalék) az előző évi közüzemi értékesítésnek már csak mintegy a felét tette ki, mert a szabályozás szerint sok felhasználónak ki kellett lépnie a szabadpiacra. Az MVM a túlsúlyát e piacon azzal őrizte meg, hogy a közüzem felváltó egyetemes szolgáltatást nyújtó társaságokkal négyéves vásárlási keretszerződéseket kötött. Ezek alapján értékesítette számukra a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodásokban lekötött, valamint az importált villamos energiát. Az árakat ugyanakkor túlsúlyának mérséklése érdekében – mint azt a későbbiekben bemutatjuk – a Magyar Energia Hivatal (MEH) szabályozta. Erre a törvényben előírt hatósági eljárás mellett a jelentős piaci erő azonosítására lefolytatott eljárás is lehetőséget teremtett (MEH [2009b] 72. o.).

JELENTŐS PIACI ERŐVEL RENDELKEZŐ SZEREPLŐK AZONOSÍTÁSA • 2008-ban sor került az MVM Trade Zrt. erőfölényét érintő intézkedésekre. Az egyik hazai hatósági lépés a *jelentős piaci erő* (jpe) azonosítása, a másik az Európai Bizottság döntése alapján a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások (htm) felbontása volt. Az előbbi kezdeményezés hatása már 2008-ban, míg a másiké 2009-től jelentkezett.

A villamosenergia-törvényben (2007. évi LXXXVI. törvény) biztosított felhatalmazás alapján a Magyar Energia Hivatal három részpiacon *jelentős piaci erővel* rendelkező szereplőknek minősítette az MVM két társaságát. A verseny elősegítése, az erőfölénnyel való visszaélések megelőzése érdekében a törvény lehetővé tette a Magyar Energia Hivatal számára piacelemzés végzését. Ennek célja, hogy úgynevezett jelentős piaci erővel rendelkező engedélyesként határozza meg azt a társaságot, amely gazdasági erőfölényt élvez. A jelentős piaci erő megállapítását követően a MEH olyan kötelezettségeket írhat elő az érintett társaság számára, amelyek teljesítése hozzájárul a hatékonyabb verseny feltételeinek kialakításához. A MEH előírásai rendkívül szigorú beavatkozást tesznek lehetővé, amelyek célja lehet a jelentős piaci erejű szereplő piaci súlyának korlátozása vagy a magatartásában megnyilvánuló erőfölény visszaszorítása. Sor kerülhet az adásvételi kapcsolatok olyan átalakítására, amelyek célja a piac koncentráltságának csökkentése, valamint ennek érdekében árképzési és – a partnerekkel fennálló kapcsolatokban – viselkedési (például a transzparencia feltételeit javító) előírások érvényesítése.

A MEH a nagykereskedelmi piacon az MVM Trade Zrt.-t jelentős piaci erejű engedélyesként határozta meg. Hasonló határozat született az úgynevezett rendszerszintű szolgáltatásoknál egyrészt a kiegyenlítő szabályozás érdekében beszerzett tartalékok piacán az MVM Trade Zrt., másrészt az üzemzavari tartalékok piacán az MVM GTER Zrt. esetében (MEH [2008a], [2008b]).

A MEH piacelemzése szerint 2008-ban nem volt verseny a nagykereskedelmi piacon, ezért a verseny feltételeinek megteremtése érdekében kötelezettségeket határozott meg az MVM Trade Zrt. számára. Ezek teljesítése mérsékeli erőfölényét, és hozzájárul a verseny kialakulásához. Az MVM Trade Zrt. jelentős piaci erejű engedélyesnek minősítése kétféle kötelezettség előírását vonta maga után.

1. A nyilvános villamosenergia-árverési kötelezettség a piaci részesedés csökkentését kívánta előmozdítani. A határozat vonatkozott egyrészt az árverésre bocsátott villamos energia mennyiségére, a vevők igényeit figyelembe vevő összetételére (az úgynevezett csúcsidőszaki, illetve zsinórtermékek értékesítésének arányára), valamint a vevők számára kiszámítható ütemezésű aukciók megtartására. Emellett előírták az MVM Zrt. számára, hogy kétoldalú szerződések teljesítése alapján kialakuló *piaci részesedése nem haladhatja meg a 40 százalékot* – ami gyakorlatilag az egyetemes szolgáltatókkal kötött szerződések nagyságának felel meg –, és az e felett rendelkezésre álló kapacitásokat *aukción* kell *átlátható* módon értékesítenie (MEH [2008a] 61. o.).

2. A határozat másik lényeges eleme árkorlát (ársapka) előírása volt az MVM Trade Zrt. számára. Az árkorlát-alkalmazási kötelezettség az egyetemes szolgáltatóknak és a kereskedőknek eladott villamos energia áralakítására vonatkozott. A szabályozás szerint a 2008. és 2009. évi értékesítések átlagára nem haladhatja meg a határozatban előírt nemzetközi átlagárát. (Az előírások között a nemzetközi ártrendekhez – a német energiatőzsde ármozgásaihoz – való igazodás kötelezettsége is szerepelt. Egy másik részpiacot érintő határozat – *MEH* [2008*b*] – az MVM Trade Zrt. és a GTER Zrt. számára költségalapú árképzést és ajánlattételi kötelezettséget írt elő.)

2009 első öt hónapjában az MVM Trade Zrt. nagykereskedelmi piaci részesedése jelentős mértékben csökkent (*Paizs–Kiss* [2009] 10. o., *REKK* [2009]). Erről a következőkben lesz részletesebben szó. A nagykereskedelmi piac szerkezetét érintő – egyelőre rövid távú – átrendeződés egyrészt a jelentős piaci erővel rendelkező társaság erőfölényét korlátozó határozat hatása, másrészt a hosszú távú áramvásárlási szerződések – következőkben ismertetendő – felbontásának a következménye.

A *MEH* a villamos energia kiskereskedelmi piacán is azonosított jelentős piaci erővel szereplőket (*MEH* [2009*d*]). Az elemzés eredményét a kiskereskedelemmel foglalkozó részben mutatjuk be.

Az energiaszektorban a piacnyitás nyomán először került sor jelentős piaci erejű szereplők meghatározására és ennek nyomán a piac szerkezetét módosító hatósági beavatkozásra. Ennek rövid ismertetése egy megjegyzéssel és egy – egyelőre nyitott – kérdéssel zárható le. A hatósági beavatkozás dilemmája úgy összegezhető, hogy a vállalatok piaci kapcsolatrendszerének lényeges elemeit – a kínálat mennyiségét és szerkezetét, az árakat, valamint a vállalati viselkedést – érintő és módosító előírások vajon mennyire képesek elősegíteni a verseny élénkítését. Az aukciókra és az árképzésre vonatkozó szabályozások igen összetett kapcsolatrendszerben idéznek elő változásokat, átrendezik az eddigi előnyök és hátrányok kialakult rendjét. Gondos mérlegelést igényel ezért a hatósági beavatkozás hatása, hogy a piaci erőviszonyokban kiváltott átrendeződés mellett nem alakulnak-e ki újabb, nem várt versenytorzító mellékhatások. E kérdés indokoltságát a szabadpiaci és egyetemes szolgáltatással összefüggő tapasztalatok alátámaszthatják vagy cáfolhatják.

A HOSSZÚ TÁVÚ VILLAMOSENERGIA-VÁSÁRLÁSI MEGÁLLAPODÁSOK FELBONTÁSA • A villamos energia nagykereskedelmi piacának koncentrációját az Európai Bizottság 2008. június 4-i határozatát követően a villamosenergia-törvény módosítása jelentős mértékben csökkentette (*EB* [2008*a*], 2008. évi LXX. törvény). A Bizottság a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodásokról megállapította, hogy azok „...a közös piaccal összeegyeztethetetlen állami támogatásnak minősülnek. A htm-eket 2008 végéig kell megszüntetni. Ezzel egyidejűleg Magyarországnak vissza kell fizetnie a termelőkkel az ország uniós csatlakozása óta nyújtott támogatást.” (*EB* [2008*b*] 1. o.)

A Bizottság szerint a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások⁷ a szabadpiaci árnál magasabb árat tartalmaztak, ezzel garantálták a beruházások megtérülését. Az érintett cégek számára ez támogatást jelentett, ezáltal versenykorlátozó hatásúak voltak. A határozat szerint az EU-csatlakozás óta realizált támogatást a társaságoknak vissza kell fizetniük, a visszafizetés lebonyolításához rendelkezésre áll az Európai Bizottság által kidolgozott módszertan.

A határozat másik lényeges eleme az volt, hogy a htm-eket – a hatálybalépést követő – hat hónap alatt fel kell bontani. 2008 júniusában két erőművel (AES Tiszai Erőmű és Dunamenti Erőmű) állt fenn olyan hosszú távú megállapodás, amely a határozat hatálya alá tartozott. (A többi erőművel az MVM időközben újabb, az EU-eljárásba be nem vont hosszú távú szerződéseket kötött.) Az EU-csatlakozás időpontjában hatályos htm-ek megszüntetéséről a 2008. évi LXX. törvény rendelkezett, így azok alapján 2009 januárjától nem folytatódtak a szállítások. Mindezek eredményeképpen 2009-re a nagykereskedelmi piac szerkezete az előző évihez képest jelentősen átalakult (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT • Az MVM Trade nagykereskedelmi piaci értékesítésének változása (megawattóra)

	2008	2009
Összes villamosenergia-értékesítés	31 251 424	24 987 978
Ebből: értékesítés kereskedőknek	29 881 631	24 882 996
MVM Trade Zrt. értékesítése	20 015 577	20 809 730
Ebből: értékesítés kereskedőknek	13 468 145	9 219 719

Megjegyzés: A kereskedőknek történő értékesítésben csak az erőművektől és importból származó villamos energia szerepel, a kereskedők egymás közötti vásárlásai nincsenek beszámítva a halmozódások elkerülése érdekében.

Forrás: MEH [2009c].

A 2. táblázat bemutatja az MVM Trade Zrt. értékesítésének változását. Ennek a legszembetűnőbb vonása az, hogy kisebb lett a társaság részesedése mind az összes, mind a villamosenergia-kereskedők számára történő értékesítésből. Az összes értékesítésben 2008-ban 42 százalékos részesedést ért el, ami 2009-ben 37 százalékra csökkent. Ezen belül pedig a nagykereskedelmi piaci súlya ugyanebben az időszakban 45 százalékról szintén 37 százalékra esett vissza.

E részaránycsökkenés legfontosabb – nem a gazdasági visszaesséssel, hanem a villamosenergia-szektorral összefüggő – oka az, hogy két nagy erőmű (AES Tiszai és Dunamenti) a htm-ek felbontása következtében nem az MVM Trade Zrt.-n keresztül, hanem önállóan értékesít a nagykereskedelmi piacon. Így az MVM Trade Zrt. rendelkezésére álló villamos energia mennyiségének csökkenésével együtt piaci részesedése is kisebb lett.

⁷ A hosszú távú megállapodások részleteiről lásd EB [2008a].

A KISKERESKEDELMI PIAC • A 2008. évi teljes piacnyitás a villamos energia kiskereskedelmi piacán is jelentős átrendeződéseket indított el. A közüzemi ellátást felváltó egyetemes szolgáltatást jóval szűkebben meghatározott fogyasztói kör vehette igénybe (3. táblázat). (A szabadpiaci értékesítés részesedésének 2007. évi visszaesése a feljogosított fogyasztók közüzembe való visszalépésének a következménye, amit ez utóbbi szektor kedvezőbb árai váltottak ki – lásd később a 4. és az 5. táblázatokban). Amíg az értékesítésnek 2007-ben alig több mint egyötöde zajlott le a szabadpiacon, ennek részesedése a következő évben már közel kétharmados arányt ért el. Ennek következtében a villamos energia hatóságilag jóváhagyott áron⁸ értékesített mennyisége visszaesett.

3. TÁBLÁZAT • A szabadpiaci és a szabályozott értékesítés súlya (százalék)

Év	Szabadpiaci értékesítés	Közüzemi/egyetemes szolgáltatás
2003	10,3	89,7
2004	20,0	80,0
2005	32,8	67,2
2006	36,7	63,3
2007	21,9	78,1
2008	64,4	35,5

Forrás: MEH [2009b] 68. o.

Az egyik oldalról a kiskereskedelmi piac két részre tagoltsága fennmaradt, a szabadpiaci értékesítés és az egyetemes szolgáltatás eltérő szabályozás alá tartozik. A másik oldalról a korábbiakhoz képest fordulatot hozott az, hogy a piacnyitás következtében a mennyiségileg domináns kiskereskedelmi értékesítési forma a szabadpiaci értékesítés lett.

A két csoport közötti különbség megmutatkozik abban, hogy eltérő versenyfeltételek között működnek. Az egyetemes szolgáltatást a korábbi területi közüzemi szolgáltató társaságok biztosítják hatóságilag szabályozott áron, és emellett szerződéskötési kötelezettségük is van. A négy egyetemes szolgáltatói engedélyes cég (Elmű Nyrt., Émász Nyrt., E.ON Energiaszolgáltató Kft., Démász Zrt.)⁹ három tulajdonosi

⁸ Az egyetemes szolgáltatásban alkalmazott áraknak méltányosoknak, könnyen összehasonlíthatóknak, átláthatóknak kell lenniük. (Lásd a 2007. évi LXXXVI. törvény 143. paragrafusát!) Ennek biztosítása érdekében az egyetemes szolgáltató árambeszerzési költségeit a hatóság felülvizsgálja, és a kereskedelmi árrést is meghatározza. A korábbi gyakorlattal szemben az ármegállapítást a vállalkozásoknak és nem a hatóságnak kell kezdeményeznie.

⁹ Az egyetemes szolgáltatók a villamos energiát nem a szabadpiacon szereztek be, hanem a forrás 82 százalékát az MVM Trade Zrt. biztosította négyéves keretszerződésekkel, a fennmaradó rész a rendszerirányító Mavir Zrt.-től származott az úgynevezett kötelező átvételi rendszer alapján (MVM [2009] 29. o., MEH [2009b]).

csoporthoz tartozik, és körzeteikben *monopolhelyzetben* vannak. A koncentrált tulajdonosi, valamint piaci szerkezet miatt nem jelenhetett meg független szolgáltató, szolgáltatóváltásra sem került sor. [Az egyetemes szolgáltatókéval azonos tulajdonosi körhöz tartoznak az elosztó hálózatok is,¹⁰ amelyekhez szabályozott feltételek alapján – igény esetén – más kereskedő is hozzá tud(na) férni. Erre azonban eddig nem került sor.]

Az egyetemes szolgáltatással ellátott felhasználók piacára a *belépést* a szabályozás elvileg lehetővé teszi, de meghatározott feltételek teljesítéséhez köti, így a beszerzések hosszú távú garantálásához, valamint nagy befektetést igénylő (például ügyfélszolgálati és számlázási) rendszerek létrehozásához. Ez utóbbi a gyakorlatban meggátolta új szereplő belépését, mert számára a beruházásigény az inkumbenssel kialakuló versenyben hátrányos helyzetet teremtene. Ezért eddig egy vállalkozás sem élt a szabályozás által 2008-tól biztosított lehetőséggel, hogy egy egyetemes áramszolgáltató területén más áramszolgáltató vagy kereskedő megjelenhet a háztartások számára kínált áram szabadpiacán. 2010-től az áramszolgáltatók egymás területein is kínálhatnak egyetemes szolgáltatást, és a kereskedők is beléphetnek erre a piacra. E lehetőségek ellenére a verseny az egyetemes szolgáltatás piacán nem érvényesül (*MEH [2009d]* 53. o.).

A Magyar Energia Hivatal 2009-ben e területen is lefolytatta az eljárást a jelentős piaci erejű szereplők azonosítására. Az egyetemes szolgáltatásra jogosult felhasználók számára értékesített villamos energia piacának mind a négy szereplőjét jelentős piaci erejű engedélyesnek minősítette (*MEH [2009d]*). Az előírt kötelezettségek – eltérően a nagykereskedelmi piacra vonatkozó határozattól – nem az árra és az értékesített áram mennyiségére vonatkoztak. Az árak ugyanis hatósági szabályozással alakíthatók ki, és a piacra vitt mennyiséget a szolgáltató számára szerződéskötési kötelezettsége határozza meg. A határozat ezért a verseny hiányát kívánta részlegesen ellensúlyozni a társaságok magatartására, a fogyasztókkal fenntartott kapcsolataira, a fogyasztói érdekek védelmére vonatkozó kötelezettségek előírásával.

Az egyetemes szolgáltatásra nem jogosult felhasználók a szabadpiacról vásárolnak. Ez a kiskereskedelmi piac is koncentrált, tekintettel arra, hogy három tulajdonosi csoport piaci részesedése 71 százalékos (*MEH [2009d]* 31. o.). A HHI koncentrációs mutató értéke 2008-ban 2040 volt – ez az erősen koncentrált piacszerkezet akadályozza a verseny kialakulását. A szolgáltatóváltásban csak a nagyfogyasztóként indult meg verseny, a kisebb felhasználókért nem. A Magyar Energia Hivatal ezen az erősen koncentráltan működő piacon is lefolytatta eljárását, hogy megállapítsa,

¹⁰ Az elosztó társaságok vertikálisan integrált cégcsoportokon belül működnek jogi és számviteli szétválasztással, vagyis a versenyhelyzetnek (elvileg) kített szolgáltatás és a természetes monopóliumot képező elosztás különböző cégekbe szervezve működik. A hálózatok az elosztók tulajdonában vannak.

melyik szereplő rendelkezik jelentős piaci erővel, de ilyen társaságot – a verseny korlátozottsága ellenére – nem talált.¹¹

A piac erős koncentrációját jelző 2040-es HHI-mutatót érdemes összevetni az értékesítés 1. táblázatban bemutatott koncentrációs mutatójával (867), amelyik e versenyhelyzettől gyökeresen eltérő, dekoncentrált piaci szerkezetet mért. A kétféle koncentrációs mutató közti különbség abból adódik, hogy ez utóbbi esetben a mutatót csupán a piacon lévő vállalkozások részesedése alapján számították ki. A piaci részesedés kereskedőnként történő számítása azonban jóval dekoncentráltabb piacszerkezetet mutat, mint ha az azonos tulajdonosi körhöz tartozó kereskedők piaci részesedését együtt veszik figyelembe. Az együttes számítás indoka az, hogy egy vállalatcsoport tagjai között nem a verseny, hanem az egyeztetés, az együttműködés jellemzi a piaci fellépést. A piacot meghatározó három tulajdonosi csoport tagjai piaci részesedésének összevonása változtatta meg dekoncentrálról erősen koncentráltra a piac szerkezetét, ami a tényleges helyzetet jobban tükrözi.

A villamosenergia-árak alakulása

A villamosenergia-árak a kettős modell 2003. évi bevezetését követően a verseny piacon és a közüzemi/egyetemes szolgáltatás piacán eltérően alakultak (4. és 5. táblázat). A 2004 és 2008 közötti időszakra mindkét piacra rendelkezésre álló adatok szerint a legszembetűnőbb eltérés az, hogy a versenypiaci árak a közüzemieknél gyorsabban emelkedtek. Ez utóbbiak 41 százalékos növekedésével szemben a versenypiaci árak 75 százalékkal lettek magasabbak.¹² Nemcsak a két fogyasztói csoport árának növekedési üteme tér el, hanem 2006-ban ellentétes irányú volt az árváltozás. A lakossági villamosenergia-árak csökkenésével párhuzamosan az időszak legmagasabb versenypiaci áremelésére került sor.

Az egyetemes szolgáltatási árak 2009-től szolgáltatónként eltérően változtak. 2010 januárjában a négy szolgáltató árai nemcsak eltérő mértékben módosultak, de a változtatás irányja sem volt azonos (MEH [2009f]).¹³ Az egyik szolgáltató (az

¹¹ A MEH határozata szerint: „...nem azonosítható olyan, egyes piaci szereplők piaci erejéből fakadó akadály (jelentős piaci erő), amire hivatkozva kétséget kizáróan megállapítható lenne, hogy a kiskereskedelmi (egyetemes szolgáltatásra nem jogosult fogyasztói) piac a piaci szereplők új szabályozáshoz való alkalmazkodását követően sem mozdul(hat) el a hatékony verseny irányába. A fentiek alapján a Hivatal úgy véli, hogy a kiskereskedelmi piac szabályozásának szükségessége – a piaci anomáliákra utaló jelek ellenére – jelenleg nem támasztható alá kellő alapossággal.” (MEH [2009d] 70. o.)

¹² A versenypiaci villamosenergia-árak növekedésének üteme azért nem számítható ki, mivel 2008-ra csak a rendszerhasználati díjak nélküli árváltozási adat áll rendelkezésre.

¹³ Az áremelés a piacnyitás után az MVM Trade Zrt.-től és az ún. kötelező átvételi rendszer keretében beszerzett villamos energia áralakulásával áll összefüggésben. Az MVM Trade Zrt. nagykereskedelmi ára az egyetemes szolgáltatások piacára vonatkozó *jpe*-határozat alapján alakul. A kötelező

4. TÁBLÁZAT • Lakossági villamosenergia-árak és árváltozások (áfával)

Időpont	Villamosenergia-árak (forint/kilowattóra)	Árváltozások (százalék)
2003. február	22,30	8,6
2003. augusztus	24,30	9,0
2004. január	27,61	11,6
2005. február	29,50	6,8
2006. január	28,30	-4,0
2006. augusztus	32,40	14,4
2007. február	34,050	5,1
2008. január	39,030	9,8
2009. január	40,15	2,9
2009. július–augusztus	43,85–44,37	5,1–10,9
2009. november	n. a.	1,3–6,2

Megjegyzés: A 2009. júliusi–augusztusi áremelés áfanövekedést is tartalmaz.

Forrás: MEH [2009e].

5. TÁBLÁZAT • Versenypiaci átlagárak és árváltozások (áfával)

Év	Átlagos villamosenergia-árak (forint/kilowattóra)	Árváltozások (százalék)
2003	11,1	
2004	12,7	14,4
2005	14,3	12,6
2006	18,0	25,9
2007	20,6	14,5
2008	22,3*	8,3

* Rendszerhasználati díj nélkül.

Forrás: MVM [2009] 27. o.

E.ON) 2,6 százalékkal csökkentette, a többi 0,1–2,4 százalékkal növelte a körzetében érvényesített villamosenergia-árat.¹⁴

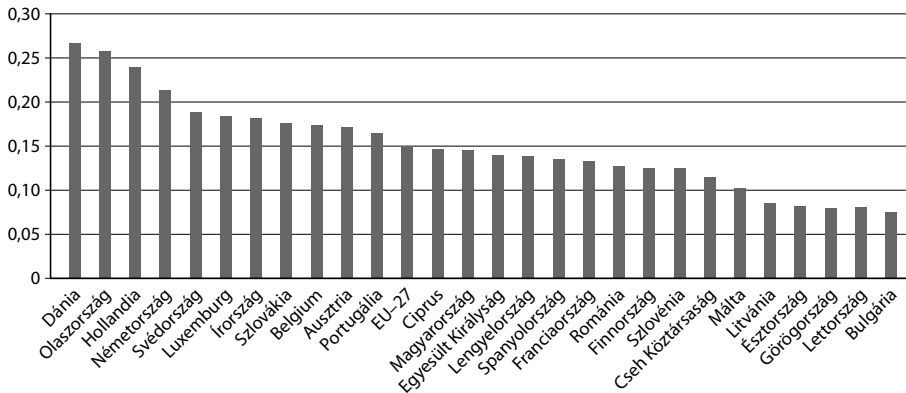
A versenypiaci árak 2009 előtti alakulását, gyors növekedését az időnként szűkös szabadpiaci – főként import- – kínálat és a közüzemi nagykereskedő ezzel részben összefüggő túlsúlya határozta meg. A verseny hiánya árfelhajtó hatású volt, ami

.....
 átvételi rendszerben a megújuló forrásokat hasznosító és a kapcsolt energiatermelésből származó villamos energia beszerzése bonyolódik hatóságilag szabályozott áron. E kapacitások támogatását a megtermelt villamos energia piacnál magasabb áron történő kötelező átvétele biztosítja. Az Országgyűlés 2009. decemberi törvénymódosítása (2010. VII. törvény) meghosszabbította az eredetileg 2010 végéig járó támogatások folyósításának idejét, ami áremelő hatással is jár (MEH [2009g]).

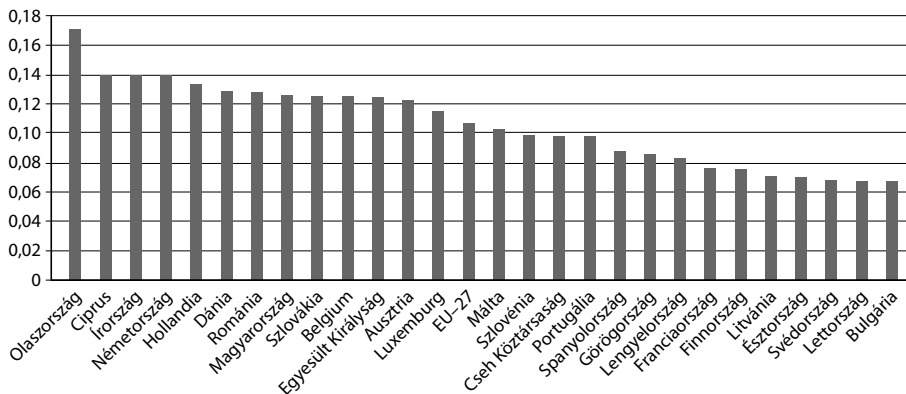
¹⁴ Az egyetemes szolgáltatók áremeléseinek adatai a következők. Az E.ON Energiaszolgáltató Kft. 48,21 forint/kilowattóra 2,6 százalékkal csökkentette az árat. A Démász Nyrt. 48,43 forint/kilowattóra 0,1 százalékkal, az Émász Nyrt. 49,67 forint/kilowattóra 2,3 százalékkal, valamint az Elmű Nyrt. 47,85 forint/kilowattóra 2,4 százalékkal növelte az árat.

a 3. táblázatban bemutatott szabadpiaci vásárlások 2007. évi részesedésének visszaeséséhez vezetett. (Ezt a szabályozás is elősegítette azzal, hogy lehetővé tette a visszatérést a hatósági áras közüzembe.)

Végül érdemes összehasonlítani a hazai és az EU-tagországok villamosenergia-árait, mert ezzel a versenyképesség egyik fontos tényezőjéről kapunk képet. Az összehasonlításra olyan adatok állnak rendelkezésre, amelyek lakossági és ipari fogyasztókra bontják a felhasználókat (1. és 2. ábra). A hazai árszínvonal nemzetközi összehasonlítása azt mutatja, hogy a lakossági árszínvonal 2009 júliusában a tagországok „rangsorában” a középmezőnyhöz tartozott, és valamivel elmaradt az EU 27

1. ÁBRA • Háztartási villamosenergia-árak (euró/kilowattóra), 2009. július
(3500 kilowattóra/év fogyasztásig, adókkal)

Az 1–2. ábrák forrása: Europe's Energy Portal [2009].

2. ÁBRA • Ipari villamosenergia-árak (euró/kilowattóra), 2009. július
(2000 megawattóra/év fogyasztásig, adókkal)

tagországnak átlagos értékétől. Ezzel szemben az ipari árszínvonal esetében jóval kedvezőtlenebb volt a „helyezés”, mivel az csupán 7 tagállamban volt a hazainál magasabb. A hazai ipari villamosenergia-ár (0,1270 euró/kilowattóra) magasabb volt az EU–27 átlagáránál (0,1065 euró/kilowattóra). Az összehasonlítás szerint a magyar háztartási és ipari villamosenergia-árszintek közötti különbség kisebb volt a tagországok átlagánál, vagyis az iparihoz viszonyítva alacsonyabb a háztartási árszínvonal.

IRODALOM

2001. évi CX. törvény a villamos energiáról.
2005. évi LXXIX. törvény a villamos energiáról szóló 2001. évi CX. törvény módosításáról.
2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról. Letölthető a <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=249> internetoldalról.
2008. évi LXX. törvény a villamos energiával összefüggő egyes kérdésekről. <http://www1.pm.gov.hu/web/home.nsf/portalaricles/676C744F376DACF9C1257546002AB7D2?OpenDocument>.
2010. évi VII. törvény egyes energetikai tárgyú törvények módosításáról.
- EB [2008a]: A Bizottság határozata a Magyarország által a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások keretében nyújtott állami támogatásról. C(2008) 2223 végleges. Európai Bizottság, Brüsszel, június 4. http://ec.europa.eu/competition/state_aid/register/ii/doc/C-41-2005-WLAL-hu-04.06.2008.pdf.
- EB [2008b]: Állami támogatás: a Bizottság felszólítja Magyarországot, hogy szüntesse meg a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodásokat, és az állami támogatást fizettesse vissza a villamosenergia-termelőkkel. IP/08/850, Európai Bizottság, Brüsszel, június 4. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/850&format=HTML&aged=0&language=HU&guiLanguage=en>.
- EC [2009]: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. SEC(2009) 11.3.2009 COM(2009) 115 final. 287. Brüsszel.
- EURÓPAI PARLAMENT... [2003]: Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. (2003. június 26.) Hivatalos Lap, L 176., július 15. 37–56. o.
- EURÓPAI PARLAMENT... [2004]: Az Európai Parlament és a Tanács 2003/55/EK irányelve a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 98/30/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. Hivatalos Lap, L 176., július 15. 57–78. o.
- EURÓPAI PARLAMENT... [2005]: Az Európai Parlament és a Tanács 1775/2005/EK rendelete (2005. szeptember 28.) a földgázszállító-hálózatokhoz való hozzáférés feltételeiről. Hivatalos Lap, L 289, november 3. 1–13. o.
- EUROPE'S ENERGY PORTAL [2009]: <http://www.energy.eu/>

- MEH [2008a]: 739/2008. sz. határozat. (Tárgy: A villamos energia nagykereskedelmi piacokon lefolytatott piacelemzés alapján jelentős piaci erővel rendelkezőként azonosított engedélyes számára kötelezettségek kiszabása.) Magyar Energia Hivatal, Budapest, július 9. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200807/kt_nagyker_hatterv_20080702_vegleges_.pdf.
- MEH [2008b]: 727/2008. sz. határozat. (Tárgy: A rendszerszintű szolgáltatások érdekében beszerzett teljesítmény és energiapiacain jelentős piaci erővel rendelkező engedélyes(ek) azonosítása és kötelezettségek kiszabása.) Magyar Energia Hivatal, Budapest, június 30. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200807/rsz_jpe_hatarozat_vgleges_20080730kitakart_honlapra.pdf.
- MEH [2009a]: Tájékoztató a Magyar Energia Hivatal 2008. évi tevékenységéről. Magyar Energia Hivatal, Budapest, augusztus. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200910/tajekoztato_2008.pdf.
- MEH [2009b]: Villamos energia statisztikai évkönyv 2008. Magyar Energia Hivatal, Budapest.
- MEH [2009c]: A villamosenergia-ipari társaságok 2008. és 2009. évi adatai. Magyar Energia Hivatal, Budapest, letölthető a <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=223> internetoldalról.
- MEH [2009d]: 114/2009. sz. határozat. (Tárgy: A villamosenergia-kiskereskedelmi piacokon lefolytatott piacelemzés alapján jelentős piaci erővel rendelkezőként azonosított engedélyesek számára kötelezettségek kiszabása.) Magyar Energia Hivatal, Budapest, április, http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200905/kisker_hatarozat_20090409_2_.pdf.
- MEH [2009e]: A lakossági villamosenergia-árak 2000-től. Magyar Energia Hivatal, Budapest, letölthető a <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=217> internetoldalról.
- MEH [2009f]: Tájékoztató a villamos energia 2010. évi áráiról. Magyar Energia Hivatal, Budapest, december 15. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200912/tajekoztato_2010_vill_en_2_.pdf.
- MEH [2009g]: Tájékoztató a kötelező átvétel meghosszabbításáról. Magyar Energia Hivatal, Budapest, december 19. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200912/20091219_kat_hosszabbitas_honlapra_50.pdf.
- MVM [2009]: A magyar villamosenergia-rendszer 2008. évi statisztikai adatai. Magyar Villamos Művek Zrt.–Mavir, Budapest, letölthető a http://www.mvm.hu/engine.aspx?page=statisztikai_adatok internetoldalról.
- PAIZS LÁSZLÓ–KISS ANDRÁS [2009]: A villamos energia hazai kis- és nagykereskedelmének piaci fejleményei 2008–2009-ben. Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapest.
- REKK [2009]: Jelentés az energiapiacokról. I. negyedév. Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapest.
- VINCE PÉTER [2008]: Átalakuló szabályozás a villamosenergia-szolgáltatásban. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2007. MTA KTI, Budapest, 303–323. o. http://econ.core.hu/file/download/vesz/verseny_12_VinceP_villamosenergia.pdf.
- VINCE PÉTER [2009]: Modellváltás a földgázellátásban. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2008. MTA KTI, Budapest, 328–346. o. http://econ.core.hu/file/download/vesz08/12_foldgaz.pdf.